

Beraz, erromantizismoaren joera nagusiak —«hizkuntzak sortzen du literatura»— oraindik bizirik dirau gure artean. Eta horrela izan dadila.

Anton Figuroa bera ere, azterlari, *Nación, Literatura, Identidade* (2001) delakoan:

Para describir a interacción entre o mundo literario e o mundo social económico e político, para analizar, por exemplo, os posibles efectos mesmos do mundo académico dende o que escribo e dos seus hábitos, tan autárquicos e indiferentes eles á situación exterior..., hai que poñer no seu lugar as razóns históricas dos acontecementos, hai que facer un esforzo de reflexión nesa dirección.

Bidean goaz. Jarrai dezagun, makurrak makur eta uzkurak uzkur. Ekaitzaren ondoren, jakina, eguzkia errege. ♪

Eguzki Urteaga

2002ko kultur balantzea egiterakoan ipar Euskal Herrira eta hizkuntzara mugatuko naiz. Laburbilduz esan nezake euskara aktualitatearen erdian kokatu dela urte honetan, besteak beste, bere inguruan sortu diren inizatibak direla eta. Izan ere, gertakari batzuek agerian utzi dute, nahiz eta euskararen egoera soziolinguistikoa kezagarria izan, euskara gizarteratzen zein instituzionalizatzen ari dela. Hor dira adierazle gisa inkesta soziolinguistikoaren emaitzak, hizkuntza politikaren eraikuntza, euskarazko irakas-kuntzaren garapena ala herriko etxeen konpromisoa.

Euskararen egoera eta inkesta soziolinguistikoak

2002. urtean hainbat inkesta soziolinguistiko egin dira ipar Euskal Herrian eta, lehenik, Hizkuntza Kontseiluak

Eusko Jaurlaritzarekin eta INSEErekin batera burutu duena, 1991n eta 1996an egin zen bezala. Bere helburua euskararen ezagutza zein erabilera zehazteaz gain hizkuntzari loturiko irudiak eta iritziak jorratzea da. Oro har, 1.720 pertsona galdekatuak izan dira 158 udaletan Baiona-Angelu-Biarritzen, Lapurdi barnealdean, Nafarroa Beherea eta Zuberoan. Ikerketa horren datuak laster ukan beharko genituzke ipar Euskal Herriko irudi zehatz bezain fidagarri bat lortzeko.

Une berean, SEI Elkarteak Erabileraren IV. Kale Neurketa egin du eta lehen emaitzak plazaratu ditu. Inkesta honen diseinuaren oinarria aurrekoen bera izan da, alegia, «neurketa burutu den urte saioa, aste egunak eta orduak, aurreko neurketen berdinak izan dira eta neurtutako ibilbideak irizpide berekin aukeratuak izan dira». Era berean, neurketa 2001eko azaroaren 7a eta 10a bitartean suertatu dela esan beharra dago, baita ipar Euskal Herriko 37 udalerrietan egin dela ere (30 Lapurdin, 4 Nafarroa Beherean eta 3 Zuberoan), oro har, 9.264 pertsona entzun direlarik.

IV. Neurketak erakusten du euskararen erabilerak behar bezala leun bat ezagutu duela zeren, 1997an, entzundako elkarrizketen %6,3an euskara erabili bazen, 2001ean %5,8an baliatu da, hots, 0,5eko jaitsiera. Gauza bera ageri da Lapurdin non erabilera %5,5etik %5,1era igaro den bolararen berean. Apalagoa da ordea Lapurdiko hiri handietan, kontuan izanik Hendaian %5,4koa eta Baionan %5,1ekoa bada, Biarritz zein Donibane Lohizunen %1,1 eta %1,8ren artean kokatzen dela. Baina, nola uler daiteke euskararen erabileraren urteza baretu izana? Honako arrazoiak aurrera daitezke.

Batetik, 1996ko inkesta soziolinguistikoak agerian utzi duen moduan, harreman-sareko euskaldunen dentsitate mugatuak zerikusi handia dauka euskara ez erabiltzerako orduan. Izan ere, euskararen erabilerak eta harreman-sareko euskaldunen dentsitateak duten koerlazioa 0,73koa da etxean, 0,68koa lagunekin eta 0,81ekoa lanean. Are gehiago, nahikoa da norbaitek euskaraz ez jakitea etxean nagusiki frantsesez hitz egin dadin eta lagunartean nahiz lantokian bi hizkuntzak erabil daitezten.

Bestetik, lan berak dioen bezala hizkuntza gaitasun erlatiboan edo frantsesez moldatzeko erraztasun handiagoa aipatzea derrigorrezkoa da, oraindik haboro dakigunean pertsona horien kopurua gorantz doala. Izan ere, frantsesez hobeki moldatzen diren euskaldunak frantsesa erabiltzen dute batez ere eta euskaraz hobeki dabiltzanak etxean zein lantokian ez dute nahi eta nahi ez euskara baliatzen. Gogoan izan behar da lagunekiko erabileran hizkuntza gaitasun erlatiboak duen garrantzia.

Azkenik, euskararen erabilera urria hizkuntza gaitasun soilari loturik dago. Datuek zera diote, alegia, ipar Euskal Herriko biztanlegoaren %25,7 elebidun aktiboa dela (euskara ongi ulertzen zein hitz egiten duena), %9,3 elebidun hartzailea dela, %64,2 elebakar frantsesa delarik. Beraz, biztanleriaren bi herenek ez dute euskara ulertzen zein menperatzen. Okerrago, ipar Euskal Herriko biztanleriaren kasik erdia batzen duen Baiona-Angelu-Biarritz hirietako biztanle gehienak (%87) eta Lapurdi bamealdekoen erdia baino gehiago (%55) erdaldun elebakarrak dira.

Euskarazko irakaskuntza

Euskarazko irakaskuntzaren datuak baikorrak dira. Oro har, 2002ko eskola sartzekak erakusten du irakaskuntza horrek goraka jarraitzen duela, batez ere sail elebidunetan. Izan ere, lehen mailan ageri da sail elebidun pribatuan ikasleen kopurua %14 igo dela 2001 eta 2002 artean, 1.114tik 1.266ra pasatuz. Horiei gehitzen zaizkie astero hiru orduz euskara ikasten dutenak (238). Gauza bera gertatzen da publikoan, non ikaslegoa 2.600tik 2.800 ingurura igo den. Eta ikastoletan ere gorakada nabari da, nahiz eta xumeagoa izan, ikaslegoa 1.393tik 1.418ra igaro baita une berean.

Kolegioan antzeko datuak agertzen dira, irakaskuntza elebidun pribatuan hazkundera %12koa baita eta irakaskuntza publikoan emendaketa antzekoa izanik, euskarazko inimizioa jarraitzen dutenak ahaztu gabe. Murgiltzea gautzen duten ikastoletan aldiz egonkortasuna da nagusi bederatzi ikasle gutxiago daudelako. Lizeoari dagokionez,

ikaslegoa 337tik gorakoa da, irakaskuntza pribatuan bezalaxe (343). Ikastoletan ere emendaketa nabari da, 119tik 135ra pasatu baitira, hau da, %13ko gorakada. Garapena ulertzerakoan hainbat faktore datorzkit burura.

Lehenik, euskararekiko eskaera soziala handituz joan da azken hamar urteetan bai administrazio ala komunikabideen arabera bai irakaskuntzaren arabera. Hor dugu frogagisa Hezkuntza Nazionalak plazaratutako sondeoa. Horren arabera, 0 eta 2 urte arteko haurrak dituzten gurasoen %56 prest dago bere seme-alabak sail elebidun ezberdinetan eskolatzeko eta hiru-laurdena (%75) ados dago ama-eskolan izena emateko. Emaitzak are eta esanguratsuagoak dira dakigunean Baiona-Angelu-Biarritz hirietan lortu direla, hots, gune frantsesenetan.

Bigarrenik, pixkanaka, euskara ezagutzea zein erabiltzea errekurso bat bilakatzen ari da eskolan eta, batez ere, lan munduan. Hain justu, merkatalgintzan, turismoan, irakaskuntzan, kulturari ala kazetaritzan euskara jakitea geoz eta baloratuagoa da, batik bat publikoarekin harreman zuzenetan dauden langileentzat. Hain da egia non sektore batzuetan lan eskaintzek ez duten erantzunik. Esaterako, gaur egun, sei kazetari elebidun lanpostu daude bete gabek ipar Euskal Herrian ez baitago hautagai kualifikatu nahikorik.

Hirugarrenik, euskara jakitea zein erabiltzea aberastasun zein irekidura bat bezala ikusia da. Luzaroan, euskara hizkuntza identitario gisa irudikatua izan da, esan nahi baita itxiduraren nahiz baztertzearen sinonimo lez. Elkarrean, komunikabideen zein botere publikoen eraginez, onartuz joan da euskara erabiltzea onuragarria zela bai helduarentzat bai haurarentzat ere. Horrela, CSAren inkestak erakusten du 0 eta 2 urte arteko haurrak dituzten gurasoen %24k beraien umea sail elebidunetan eskolatzera erabaki duela, espiritu irekidura eta aberastasuna garatzen baititu.

Orokorki, euskarazko irakaskuntzaren gorakada datu oso garrantzitsua da dakigunean familia transmisioa gaizki dabilela, batik bat gurasoetariko bat frantses hiztun soilak delarik (galera %17koa da bi gurasoak euskaldunak ba-

dira eta %79koa da bietariko bat frantses hiztuna bada). Zentzu horretan, familia transmisioa ahulduz doan une berean eskola transmisioa igotzeak euskararen ezagutza zein erabilera zerbait mantentzea laguntzen du, ez badu erabat ordainkatzen ere.

Hitzarmen Bereziaren aplikapena eta ebaluaketa

Gorakada hau azken urteetan egin diren indarrei loturik dago. Hain justu Euskal Herriko Hitzarmen Bereziak bere gauzatzea ezagutu du 2002. urtean, iaz gertatu ez zen bezala. Izan ere, Hitzarmen Bereziak hizkuntza atalean adostuak dauden hamar ekintzen aplikapena hasi da botere publikoen diruztatzearekin batera. Ekintza horien tartean aurrki daitezke Hizkuntza Kontseilua sortzea, euskararen irakaskuntzaren inguruan sentsibilizatzea, heziketa iraunkorreko erakundeak profesionalizatzea, Euskaltzaindiaren ikerketa egitaraua sostengatzea, hiru euskal irratia egitasmo komun batera bultzatzea ala lurralde osoan ETB ongi jasotzea.

Gogora dezagun Hitzarmen Berezia 2000ko abenduaren 22an izenpetua zela ipar Euskal Herriko botere publiko guztien partetik, hau da, Estatu, Eskualde, Departamendu eta herriko etheen aldetik. Hizkuntza atalaren berezitasuna Obragintza Publiko bat edukitzea zen, esan nahi baita instituzio ezberdinak batzen zirela egitura berezi baten barnean euskara sustatzeko eta aitzinarazteko asmoz. Hitzarmena Hizkuntz Antolaketa Eskemaren ondoren dator, bertan aurreikusten ziren hainbat ekintza berriz hartuak izan baitira.

Preseski, Hitzarmen Bereziaren hizkuntza atalaren aplikapena segurtatzeko, Botere Publikoek, baita euskalgintzako elkarteek ere, Hizkuntza Kontseiluari politika publikoen ebaluaketa eginkizuna eman diote. Hori dela eta, erakunde hau hizkuntza atalaren ebaluaketa egiten ari da zehazteko zein izan den adostutako ekintzen edukia, zenbat diru banatua izan den eta zer egiteko, zein oztopo

planteatu diren eta zein aterabide aurreikusten diren Hitzamenaren aplikapena osoa eta arrakastatsua izan dadin.

Ebaluaketa hori burutzeko metodologia zehatz bat jarraituko da. Lehen une batean, hamar ekintzak hunkitzen dituen eragileei galdegina izan zaie, elkarteak ala instituzioak izan daitezela, ebaluaketa bat egin dezatela, alegia: egoeraren diagnostiko bat, agertutako arazoan azterketa bat eta aurreikusten dituzten irtenbideen inguruko proposamen bat. Une bera Hizkuntza Kontseiluak erabiliko du gaiaren inguruan dauden datuak biltzeko: hitzarmen ezberdinetatik ebaluaketa kriterioetara banatutako dirulaguntzetatik igaroz.

Informazio horiek jaso bezain laster, sailkatuak zein alderatuak izanen dira. Ostean, Hizkuntza Kontseilua solaskide ezberdinekin bilduko da diagnostiko nahiz gomendioak zehazteko. Aurkezpen, esplikazio eta hitzartze lan honek txostenaren inguruan adostasun bat lortu nahi du, beti ere errealitate objektibotik urrundu gabe. Txostena idatzi bezain laster, Hizkuntza Kontseiluko Administrazio Kontseiluari aurkeztua izango zaio, bere kideek eztabaidatua eta agian osatua izan dadin. Gero, Obragintza Publikoaren ezagutzara emana izanen da, baita hizkuntza eragileengana ere, iritzi publikoa ahanzi gabe. Helburua ebaluaketa 2002. urte bukaerarako amaitzea da.

Hizkuntza politika eta Euskara 2015 Plana

Hitzarmen Bereziak jarraipen bat ukan du benetako Hizkuntza Politika bat osatzerako bidean. Hain zuzen ere, euskalgintzan diharduten elkarten presioaren eta Hizkuntza Kontseiluak egindako lanaren ondorioz Obragintza Publikoak Hizkuntza Kontseiluari *Euskara 2015 Plana* antolatzea eta horren aurretik kargu txostena osatzea eskatu dio. Eskaera Baionako Suprefetak, Euskal Herriko Hitzarmen Bereziaren buru gisa, egin zion ekainaren 25ean suertatu zen Hizkuntza Kontseiluko Administrazio Kontseiluan.

Eskaera hau ohar batetik abiatzen da, alegia, azken hogeita hamar urteetan elkarre mugimenduek eta botere publikoek (batik bat irakaskuntza mailan) egindako inda-

rrak ez direla nahikoak euskararen beherakada gelditzeko, jaitsiera leundu arren. Zeren, luzaroan, euskararen sustapena zein aitzinaraztea Seaska, AEK edo Euskal Irratien esku egon da, botere publikoek beraien existentzia eta, geroz eta gehiago, diruztatzea onartu dutelarik.

Beraz, euskararen egoeraren larritasuna ikusita eta hizkuntzaren biziberritzea bere eginkizuna denez, Obragintza Publikoak tresna berri batez hornitzea erabaki du euskara garatzeko. Hori dela eta Hizkuntza Kontseiluari txosten bat idaztea galdetu dio non, ereduak zein esperientziak, helburuak eta urraspideak, jokamoldeak nahiz finantzamenduak agertuko diren. Idatzi honen arabera Planak hiru atal ukango ditu, hau da, euskararen egoeraren diagnostikoa egitea, lortu beharreko helburuak zehaztea eta horretarako funtsezkoak diren ekintzak finkatzea.

Behin hasi eta Planaren osaketak urte bat iraungo du eta bertan eragile guztiek esku hartzea espero da, botere publikoetatik elkarreetara, federakuntza eta pertsona kualifikatuetatik igaroz. Hala izan dadin metodologia parte-hartzaile bat osatu da eragile guztiek beraien lekua ukan dezaten, hori baita plan orekatu eta onargari bat lehenbailehen gauzatzeko modua.

Esan nezake aurrerapauso galanta dela, zeren lehen aldia baita Obragintza Publikoak onartzen duela euskara berreskuratzea bere eginkizuna dela eta ezin daitekeela eginbehar hori gizarte zibilari soilik utzi. Filosofia aldaketa bat adierazten du, nahiz eta Hizkuntza Antolaketa Eskemak eta hortik jario den Hitzarmen Bereziak berrikuntza hori prestatzen duen. Izan ere, Hitzarmen Berezian daude bai Hizkuntza Politikarako Obragintza Publiko baten sorrera bai Hizkuntza Kontseiluaren abiaraztea. Lehenak politika finkatzen eta gauzatzen duen bitartean, bigarrenak politika hori modu adostuanosatzen du.

Herriko etxeen konpromisoa eta Euskal Konfederazioaren kanpaina

Hizkuntza politikarekin batera euskalgintzan diharduten elkarteen federazioa, Euskal Konfederazioa alegia, kanpaina bat burutzen ari da, bere helburua udaletan euskararen presentzia sustatzea delarik, beti ere daukagun legedia errespetatuz. Kanpaina ohar batetik abiatzen da, hots, herriko etxeetan euskaltzale eta euskaldun asko dagoela eta udalek, erakunde ofizial gisa, pisu handia dutela. Bestalde, euskaraz hitz egiten duten herritarrek kalitatezko zerbitzua merezi dutela, hau da, herriko etxeetan euskararen presentzia eta hizkuntza hori erabiltzeko aukera. Horrez gain, herriko etxeek herritarrei jakinarazi behar diete euskara onartzen eta babesten dutela euskararen aldeko giro baikorra sortuz.

Helburu horiek lortzeko Euskal Konfederazioak fase ezberdinetan zatitzen den kanpaina bat osatu du. Horrela, urtarrilaren 23an, «Euskararen presentzia sustatu herriko etxeetan» izenburu duen egitasmoaren berri eman zuen UEMA eta Euskal Kultur Erakundearekin batera, udalentsat baliagarri den gida liburuxka bat aurkeztuz. Txosten horrek alor juridikoa jorratzeaz gain (legeak zerbitzu publikoen elebitasunari buruz onartzen duena), neurri zerbaitzuk proposatzen ditu udalek euskararen erabilpena susta dezaten. Halaber, akta ofizial elebidunak eskaintzen ditu, bi hizkuntzak orri berean aurkitzeko gisan, ahaztu gabe Euskal Kultur Erakundeak herriko etxeetako kanpo eta barne seinalekuntzaren zerrenda proposatzen duela.

Baina, txosten juridikoaren aurkezpena eta ondoren banaketa, kanpainaren abiapuntua besterik ez da izan. Hortik landa, udalei sakonkiago lan egitea proposatu zaie. Teknikari batek herriko etxeekin euskararen erabilpena sustatzeko hainbat helburu finkatu ditu, eta, bururaino eramanez izan daitezkeen, zer-nolako urratsak egin daitezkeen erabaki ere. Teknikariaren egin beharra aholkuak ematea eta arazo teknikoei aurre egitea da. Bestalde, helburuak finkatzerakoan, epeak ere adostu dira, baita jarraipen serio bat egin ere.

Engaiatzeko prest diren herriko etxeei hitzarmen bat izenpetzea proposatu zaie, lehen fase batean herriko etxean euskararen egoera zein den zehaztuz, hau da, zein ahalbi-

de dauden, zer egiten den eta zer hobetu daitekeen. Hizkuntza ingurumena ere jorratzen da, eta euskara zer mailatan erabiltzen den edo ez den aztertu ondoren, udalari plan bat aurkeztu zaio, non helburu orokorrak eta neurri zehatzak agertuko diren. Diagnostikoaren emaitzen arabera eta herriko etxearekin batera, hainbat helburu finkatzeaz gain helburu horiek lortzeko zer-nolako neurriak hartu behar diren erabakiko da. Ondorioak eta hartutako erabakiak hitzazmari gehituko zaizkio. Era berean, epeak adosten dira, planaren aurreratzeak ebaluatzeko eta jarraipen serio bat eramateko moduan.

Horrela, 2002ko otsailetik goiti, Euskal Konfederazio-ko teknikaria herriko etxe batzuekin harremanetan sartu da, gehienetan alkateekin eta beste kasuetan herriko hautetsiekin. Gaur egun, hiru herrialdeetako 25 bat udalekin bildu da eta hamahiruk onartu dute Euskal Konfederazioak eskainitako laguntza. Horien artean, Senpere, Azkaine, Heleta, Azkarate, Ezpeleta, Irisarri, Ibarla, Arrosa eta Jutxi-ko herriko etxeek proposatutako hitzarmena izenpetu dute eta, beraz, udal horietan euskararen erabilpena neurtzeko baimena eman ere. Diagnostikoaren ondotik, Euskal Konfederazioak helburuak eta horiek gauzatzeko neurri konkretuak eskaini ditu. Herriko etxe bakoitzarentzat plan bat diseinatuko da, udalak dituen ahalmenak kontuan hartuz. Neurriak aplikatzeko, Euskal Konfederazioaren teknikariaren laguntza eta aholkuak jaso dituzte.

Amaiera

Beraz, hizkuntza alorrean suertatu diren gertakizun horiek agerian uzten dute, pixkanaka, euskararen gizarteratze zein instituzionalizazio baten aurrean gaudela, nahiz eta hizkuntzaren ezagutzaren eta erabileraren beherakadak jarraitu. Hain zuzen ere, hizkuntza eragileez gain, ipar Euskal Herriko biztanlerian euskararen irakaskuntza nahiz presentzia geroz eta onartuagoa dago eta euskara berpizteko neurriak hartzearen alde direnek gehiengo osatzen dute. Bestela esanda, euskararen egoera soziolinguistikoa zaila

bada ere, bere berreskuratzea ez baitago ziurtatua, ez da egoera derrigoriez dramatizatu behar. Zeren, azken boladan, euskararen erabilera %0,1 jaitsi bada urtero euskarazko irakaskuntza jarraitzen duten haurren kopurua askoz gehiago emendatu da. Halaber, euskararen presentzia ez da inoiz gaur bezain oparoa izan komunikabideetan, eskolan ala zerbitzu publikoetan. Beraz, ahal den neurrian, euskararen egoera objektibotu behar da, bakoitzak ukan lezakeen inpresio, hautemate ala sentipenetara mugatu gabe.¶

Josemari Velez de Mendizabal

Ibili bagabiltza

Bernardo Atxagaren *Adanen lehen gripea* poema biziki dut atsegin. Baina, aitortu beharra daukat, euskarazko eta espainierazko bertsioren artean pixka bat despistatuta nenbilen, poemaren amaieran —Adan hil ondoko uneak deskribatzean— egileak Eva euskalduna txokolate hartzera igortzen zuen bitartean, gaztelaniazkoan «bollo» bat jatera gonbidatzen baitzuen asteasuarrak. Atxagak berak eman zidan bi jaki desberdinen zergatia: espainierazko «el muerto al hoyo y el vivo al bollo» atsotitza izan zuen go-goan itzulpena burutzean.

Zertara noan aurreko azalpen horrekin? Bada, agian, 2002ko kultura balantzea parte nekrologiko batean oinarritu beharko nukeela, azken hamabi hilabeteotan gureartetik desagertutako pertsonaiak direla eta. Bernaola, Escudero, Chillida, Jimeno Jurio... Galera handia izan da euskal kulturarentzat, baina —Eva erdaldunaren kasuan bezala— bizirik segitzen duen manifestazioari heldu nahi diot, betiko joandakoentzat oroitzapen zintzoa izan ondoren.